9

THEMA 9 VAN 9

Examentraining

Alle havo 5-stof door elkaar, plus rekenen en examenvaardigheden

6 lessen · rekenopdrachten · examenopgave · eindquiz · antwoordmodel

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 9.1 — Bbp, kringloop en conjunctuur

Leerdoel: Je herhaalt het bbp, de kringloop, de lopende rekening en de conjunctuurindicatoren op examenniveau.

Eindtermen: H1.1, H1.2, H1.4, I1.1, I1.2, I1.3

Waar gaat het om?

Dit is het laatste thema voor het examen. Je oefent alle stof van havo 5 nog een keer op examenniveau. Je begint met het bbp, de kringloop en de conjunctuur (havo 5, thema 1 en 3).

Kerntheorie

Overzicht

Schrijf bij een kringloopvraag eerst de vergelijking op en vul daarna in. Bij een conjunctuurvraag noem je altijd de indicatoren uit de bron.

Overzicht: bbp, kringloop en conjunctuur

Onderwerp	Kern voor het examen
Bbp	bestedingen C + I + O + E - M = toegevoegde waarde = inkomens
Kringloop	Y = C + S + B en S = I + (O - B) + (E - M)
Lopende rekening	export min import van goederen, diensten en inkomens
Hoogconjunctuur	bestedingen groeien hard, krappe arbeidsmarkt, oplopende inflatie
Laagconjunctuur / recessie	bestedingen groeien weinig of krimpen; recessie: twee kwartalen krimp op rij
Vooruitlopende indicatoren	consumenten- en producentenvertrouwen
Naijlende indicator	werkloosheid

Middenland in cijfers (€ miljard)

C	I	O	E	M	B
300	80	120	250	230	110

Y = 520; S = 520 - 300 - 110 = 110 = 80 + (120 - 110) + (250 - 230). Fictieve gegevens.

Examenstrategie

- Import trek je af: het is productie van het buitenland.
- O - B negatief betekent een overschot bij de overheid.
- Conjunctuurfase bepalen: kijk naar groei, werkloosheid en inflatie samen.

Toepassen

Examenvraag: kringloop (2 punten)

Gebruik de tabel van Middenland. Bereken het bbp en de besparingen, en toon aan dat S = I + (O - B) + (E - M).

Uitwerking

1. Y = 300 + 80 + 120 + 250 - 230 = 520.
2. S = Y - C - B = 520 - 300 - 110 = 110. Controle: 80 + (120 - 110) + (250 - 230) = 80 + 10 + 20 = 110.

Antwoord

Het bbp is € 520 mld en de besparingen zijn € 110 mld. De besparingen gaan naar investeringen (80), het overheidstekort (10) en het buitenland (20).

Veelgemaakte fout

Een naijlende indicator gebruiken om de toekomst te voorspellen. De werkloosheid reageert pas laat; het vertrouwen loopt juist voorop.

Kernbegrippen

Bbp
Waarde van alle goederen en diensten die in een jaar in een land worden geproduceerd.

Vooruitlopende indicator
Cijfer dat verandert vóórdat de conjunctuur omslaat, zoals het consumentenvertrouwen.

Recessie
Twee kwartalen achter elkaar krimp van het bbp.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Bereken het saldo op de lopende rekening (goederen en diensten) van Middenland.

2. Leg uit waarom de werkloosheid na een recessie nog een tijd blijft stijgen.

3. Noem twee kenmerken van een hoogconjunctuur.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. C 300, I 80, O 120, E 250, M 230 (€ mld). Bereken het bbp.

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. B = 110. Bereken S en controleer S = I + (O - B) + (E - M).

3. Het consumentenvertrouwen daalt sterk, de werkloosheid is nog laag. Wat verwacht je voor de komende maanden?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Leg uit waarom de inflatie in een hoogconjunctuur vaak oploopt.

Les 9.2 — Overheid, begroting en beleid

Leerdoel: Je herhaalt overheidsfinanciën, pensioenen, begrotingsbeleid en het rentebeleid van de ECB.

Eindtermen: E2.1, E2.2, E2.3, E2.4, E2.5, E3.1, I2.1, I2.2, I2.3, I2.4

Waar gaat het om?

De overheid en de centrale bank proberen de economie stabiel te houden. In deze les herhaal je overheidsfinanciën, pensioenen en conjunctuurbeleid (havo 5, thema 5 en 6).

Kerntheorie

Overzicht

Onderscheid stromen (tekort per jaar) en voorraden (staatsschuld). Bepaal bij beleid eerst de conjunctuurfase.

Overzicht: overheid, begroting en conjunctuurbeleid

Onderwerp	Kern voor het examen
Begrotingssaldo	ontvangsten - uitgaven; negatief = tekort; vaak in % van het bbp
Staatsschuld	opgetelde tekorten (voorraad); vaak in % van het bbp
Anticyclisch beleid	stimuleren in laagconjunctuur, afremmen in hoogconjunctuur
Automatische stabilisatoren	progressieve belastingen en uitkeringen dempen de conjunctuur vanzelf
Rentebeleid ECB	rente omhoog minder lenen en besteden lagere inflatie
Pensioen	AOW: omslagstelsel (werkenden betalen voor ouderen); aanvullend pensioen: kapitaaldekking (sparen)

De begroting van Middenland (€ miljard)

Uitgaven	Ontvangsten	Bbp	Staatsschuld begin jaar
450	430	1.000	500

Tekort 20 = 2% van het bbp; staatsschuld eind jaar 520 = 52% van het bbp. Fictieve gegevens.

Examenstrategie

- Saldo en schuld in procenten van het bbp: deel door het bbp en vermenigvuldig met 100.
- Anticyclisch: tegen de conjunctuur in. Procyclisch: met de conjunctuur mee.
- De ECB richt zich op prijsstabiliteit, niet op de werkloosheid.

Toepassen

Examenvraag: begroting (2 punten)

Gebruik de tabel. Bereken het begrotingssaldo en de staatsschuld aan het eind van het jaar, allebei in procenten van het bbp.

Uitwerking

1. Saldo: 430 - 450 = -20; -20 / 1.000 × 100% = -2%.
2. Schuld: 500 + 20 = 520; 520 / 1.000 × 100% = 52%.

Antwoord

Een tekort van 2% van het bbp en een staatsschuld van 52% van het bbp.

Veelgemaakte fout

Een groter tekort in een laagconjunctuur altijd stimuleringsbeleid noemen. Het tekort kan ook stijgen door automatische stabilisatoren: minder belastinginkomsten en meer uitkeringen.

Kernbegrippen

Begrotingstekort

Overheidsuitgaven zijn hoger dan de overheidsontvangsten.

Anticyclisch beleid

Beleid dat de conjunctuur dempt: stimuleren in een laag-, afremmen in een hoogconjunctuur.

Omslagstelsel

De werkenden van nu betalen de uitkeringen van de ouderen van nu (AOW).

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Leg uit waarom een progressief belastingstelsel werkt als automatische stabilisator.

2. Waarom verhoogt de ECB de rente als de inflatie te hoog is?

3. Leg uit waarom vergrijzing een omslagstelsel onder druk zet.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Uitgaven € 450 mld, ontvangsten € 430 mld, bbp € 1.000 mld. Bereken het begrotingssaldo in procenten van het bbp.

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. De staatsschuld is aan het begin van het jaar € 500 mld. Bereken de schuld aan het eind van het jaar in procenten van het bbp.

3. Leg uit hoe de WW-uitkering werkt als automatische stabilisator.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Waarom staat de AOW onder druk door de vergrijzing?

Les 9.3 — Arbeidsmarkt en inkomensverdeling

Leerdoel: Je herhaalt de arbeidsmarkt, de soorten werkloosheid, belastingstelsels en herverdeling.

Eindtermen: D9.1, D9.2, D9.3, D9.4, H4.1, H4.2, H3.1, H3.2, H3.3, H3.4, H3.5

Waar gaat het om?

In deze les herhaal je de arbeidsmarkt (havo 5, thema 4) en de inkomensverdeling (havo 5, thema 7). Het examen combineert ze vaak: belastingen beïnvloeden de prikkel om te werken.

Kerntheorie

Overzicht

Bepaal bij werkloosheid eerst de soort: dat bepaalt welk beleid helpt.

Overzicht: arbeidsmarkt en inkomensverdeling

Onderwerp	Kern voor het examen
Werkloosheidspercentage	werklozen / beroepsbevolking × 100%
Soorten werkloosheid	frictie, mismatch (structureel), te weinig vraag (conjunctureel), te hoge loonkosten
Arbeidsmarktinstituties	cao, minimumloon, ontslagbescherming, uitkeringen
Contractvormen	vast, tijdelijk, oproep, zzp: zekerheid tegenover flexibiliteit
Progressief stelsel	het gemiddelde tarief stijgt als het inkomen stijgt
Lorenzcurve	hoe verder van de diagonaal, hoe ongelijker
Herverdelen	via belastingen, uitkeringen en toeslagen; afruil met de prikkel om te werken

Examenstrategie

- Werkloosheidspercentage: altijd delen door de beroepsbevolking, niet door de hele bevolking.
- Belasting per schijf: reken elk deel apart en tel op.
- Herverdelen kost iets: noem de prikkel die verzwakt.

Toepassen

Examenvraag: belasting (2 punten)

De inkomstenbelasting is 37% tot € 75.000 en 49,5% daarboven. Bereken het gemiddelde en het marginale tarief bij een inkomen van € 100.000.

Uitwerking

1. Belasting: 0,37 × 75.000 + 0,495 × 25.000 = 27.750 + 12.375 = € 40.125.

2. Gemiddeld: 40.125 / 100.000 × 100% = 40,1%. Marginaal: 49,5% (de laatste euro valt in de hoogste schijf).

Antwoord

Het gemiddelde tarief is 40,1%, het marginale tarief 49,5%.

Veelgemaakte fout

Het hoogste tarief over het hele inkomen rekenen. Elk tarief geldt alleen voor het deel van het inkomen in die schijf.

Kernbegrippen

Beroepsbevolking
Werkenden en werklozen samen.

Mismatch
Gevraagde en aangeboden kennis of vaardigheden passen niet bij elkaar.

Lorenzcurve
Grafiek van de cumulatieve verdeling van het inkomen over de huishoudens.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Bereken het werkloosheidspercentage bij een beroepsbevolking van 9,8 miljoen en 392.000 werklozen.

2. Welk beleid past bij structurele werkloosheid door een mismatch?

3. Leg uit waarom de Lorenzcurve van het besteedbare inkomen dichter bij de diagonaal ligt dan die van het primaire inkomen.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Beroepsbevolking 9,8 mln, werklozen 392.000. Bereken het werkloosheidspercentage.

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. 37% belasting tot € 75.000 en 49,5% daarboven. Bereken het gemiddelde tarief bij € 100.000.

3. Er zijn veel vacatures in de zorg en tegelijk veel werkloze administratief medewerkers. Welke soort werkloosheid is dit?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Geef een voordeel en een nadeel van een flexibel contract voor een werknemer.

Les 9.4 — Groei, handel en welvaart

Leerdoel: Je herhaalt structurele groei, de concurrentiepositie, handelsbeleid en welvaartsmaatstaven.

Eindtermen: H2.1, H2.2, H2.3, H2.4, H2.5, H2.6, H1.3, H1.5, H1.6

Waar gaat het om?

Structurele groei, internationale handel en het meten van welvaart (havo 5, thema 1 en 2) komen in deze les samen.

Kerntheorie

Overzicht

Groei op lange termijn komt van meer en betere productiefactoren. Of de welvaart ook stijgt, hangt af van meer dan het bbp.

Overzicht: groei, handel en welvaart

Onderwerp	Kern voor het examen
Structurele groei	meer en betere arbeid en kapitaal, en technologische vooruitgang
Concurrentiepositie	loonkosten per product = loon per werknemer / arbeidsproductiviteit; ook kwaliteit, service, wisselkoers
Overheid en groei	onderwijs, infrastructuur, R&D, wetgeving
Protectie	invoerrechten, quota, subsidies: beschermt binnenlandse bedrijven, maar kost consumenten
Bbp als welvaartsmaat	telt informele sector, vrije tijd, milieu en verdeling niet mee
Andere maatstaven	HDI, groen bbp, brede welvaart, geluk

Examenstrategie

- Loonkosten per product: deel (1 + loonstijging) door (1 + productiviteitsstijging).
- Protectie: noem wie wint (binnenlandse producenten) en wie verliest (consumenten, exporteurs).
- Bbp als welvaartsmaat: noem concreet wat er niet in zit.

Toepassen

Examenvraag: concurrentiepositie (2 punten)

In Middenland stijgen de lonen met 3% en de arbeidsproductiviteit met 1%. Bereken de verandering van de loonkosten per product en leg uit wat er met de concurrentiepositie gebeurt.

Uitwerking

1. 1,03 / 1,01 - 1 = +1,98%.

2. Als de loonkosten per product in het buitenland gelijk blijven, worden producten uit Middenland relatief duurder: de concurrentiepositie verslechtert.

Antwoord

De loonkosten per product stijgen met 1,98%; de concurrentiepositie verslechtert.

Veelgemaakte fout

Loonkosten per product verwarren met het loon per werknemer. Als de productiviteit harder stijgt dan het loon, dalen de loonkosten per product juist.

Kernbegrippen

Loonkosten per product
Loonkosten per werknemer gedeeld door de arbeidsproductiviteit.

Protectie
Maatregelen die binnenlandse producenten beschermen tegen buitenlandse concurrentie.

Brede welvaart
Welvaart inclusief zaken als gezondheid, milieu, vrije tijd en verdeling.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Geef twee niet-prijsfactoren die de concurrentiepositie bepalen.

2. Een land heft een invoerrecht op staal. Wie wint en wie verliest?

3. Noem twee dingen die het bbp per hoofd niet meet.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Lonen +3%, arbeidsproductiviteit +1%. Bereken de verandering van de loonkosten per product.

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Wat betekent die stijging voor de concurrentiepositie, als die in het buitenland gelijk blijft?

3. Noem twee manieren waarop de overheid structurele groei kan bevorderen.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Waarom is het bbp per hoofd een beperkte maatstaf voor welvaart?

Les 9.5 — Rekenen op het examen

Leerdoel: Je rekent foutloos met procenten, procentpunten, indexcijfers, reële veranderingen en gewogen gemiddelden.

Eindtermen: A2

Waar gaat het om?

Op elk examen reken je met procenten, procentpunten en indexcijfers (domein A2). Dit zijn makkelijke punten, als je de regels precies kent.

Kerntheorie

Overzicht

Lees bij elke rekenvraag goed wat er gevraagd wordt: een procent of een procentpunt, nominaal of reëel?

Rekenregels voor het examen

Wat	Hoe	Voorbeeld
Procentuele verandering	(nieuw - oud) / oud × 100%	4% 5% werkloosheid: +25%
Procentpunt	verschil tussen twee percentages	4% 5%: +1 procentpunt
Indexcijfer	waarde / waarde basisjaar × 100	prijs 50 56: index 112
Basisjaar verleggen	index / index nieuw basisjaar × 100	126 / 112 × 100 = 112,5
Reële verandering	index nominaal / prijsindex × 100	108 / 105 × 100 = 102,9: reëel +2,9%
Gewogen gemiddelde	(waarde × gewicht) / gewichten	cijfers 6 (×2) en 8 (×1): 20 / 3 = 6,7

Lonen en prijzen in Middenland (2020 = 100)

Jaar	2020	2023	2025
Cao-lonen	100	112	126
Consumentenprijzen	100	115	122

Fictieve gegevens.

Examenstrategie

- Schrijf altijd de berekening op, ook als je de uitkomst uit je hoofd weet.
- Let op het aantal decimalen dat de vraag vraagt.
- Reëel = nominaal gecorrigeerd voor prijsstijging: deel de indexcijfers, trek ze niet af.

Toepassen

Examenvraag: reële loonontwikkeling (2 punten)

Gebruik de tabel. Bereken de reële loonindex in 2023 en in 2025 (2020 = 100) en leg uit wat er met de koopkracht is gebeurd.

Uitwerking

1. 2023: 112 / 115 × 100 = 97,4. 2025: 126 / 122 × 100 = 103,3.
2. In 2023 lag de koopkracht 2,6% onder die van 2020; in 2025 3,3% erboven.

Antwoord

De koopkracht daalde eerst (index 97,4 in 2023) en lag in 2025 hoger dan in 2020 (index 103,3).

Veelgemaakte fout

Indexcijfers van elkaar aftrekken om de reële verandering te berekenen. 112 - 115 = -3 is fout; 112 / 115 × 100 = 97,4 is goed.

Kernbegrippen

Procentpunt
Het verschil tussen twee percentages.

Indexcijfer
Een waarde uitgedrukt als percentage van de waarde in het basisjaar.

Reële verandering
Verandering na correctie voor prijsstijging.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. De werkloosheid daalt van 5% naar 4%. Bereken de daling in procentpunten en in procenten.

2. Bereken de prijsindex van 2025 met 2023 = 100.

3. Een toets telt drie keer, een opdracht één keer. Cijfers: 6 en 8. Bereken het gewogen gemiddelde.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. De werkloosheid stijgt van 4% naar 5%. Met hoeveel procentpunt en met hoeveel procent?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Cao-lonen 2025: index 126 (2020 = 100). Bereken het indexcijfer met 2023 = 100 (2023: 112).

3. Bereken de reële loonindex van 2023 (lonen 112, prijzen 115, 2020 = 100). Wat betekent de uitkomst?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Een toetscijfer telt drie keer, een praktische opdracht één keer. Cijfers: 6 (toets) en 8 (opdracht). Bereken het gewogen gemiddelde.

Les 9.6 — Examenvaardigheden

Leerdoel: Je past een vaste aanpak toe op de vraagtypen van het centraal examen en verdeelt je tijd.

Eindtermen: A1, A3, A4

Waar gaat het om?

De vaardigheden van domein A (bronnen gebruiken, rekenen, standpunten onderbouwen, redeneren) zitten in elke examenvraag. In deze laatste les oefen je een vaste aanpak.

Kerntheorie

Overzicht

Lees de vraag twee keer: het werkwoord (bereken, leg uit, geef een argument) bepaalt wat je moet opschrijven.

Vraagtypen op het centraal examen en een vaste aanpak

Vraagtype	Herken je aan	Aanpak
Berekening	"Bereken", "toon met een berekening aan"	formule, invullen, uitkomst met eenheid; tussenstappen tonen
Verklaring	"Leg uit", "verklaar"	oorzaak schakel(s) gevolg, met economische begrippen
Grafiek	"Teken", "geef aan in de grafiek"	welke lijn verschuift, welke kant op, wat gebeurt er met het evenwicht
Bron	"Gebruik bron …"	noem het gegeven uit de bron en koppel het aan de theorie
Afweging	"Geef een argument voor of tegen"	standpunt + economisch argument + koppeling aan de context
Invulzin	keuzes tussen haakjes	elke keuze apart controleren met een korte redenering

Tijd verdelen: een voorbeeld

Onderdeel	Wat doe je?
Eerste minuten	bladeren: welke opgaven, hoeveel punten, waar ben je sterk?
Per opgave	tijd naar verhouding van de punten; houd per opgave een eindtijd bij
Vastlopen	na een paar minuten doorgaan, vraag markeren en later terugkomen
Laatste kwartier	open vragen invullen en eenheden controleren

Kijk in het examen zelf hoeveel tijd en punten er zijn; die verschillen per jaar.

Examenstrategie

- Onderstreep in de vraag het werkwoord en de bron die je moet gebruiken.
- Leg uit = minstens twee schakels. Schrijf elke schakel op, ook als die logisch lijkt.

- Kijk na het oefenen je werk na met het correctievoorschrift: waar verloor je punten?

Toepassen

Examenvraag: afwegingsvraag (2 punten)

"De overheid moet in een laagconjunctuur de belastingen verlagen." Geef een argument voor en een argument tegen.

Uitwerking

1. Voor: lagere belastingen hoger besteedbaar inkomen meer consumptie meer productie minder werkloosheid (anticyclisch).
2. Tegen: lagere belastingontvangsten groter begrotingstekort en hogere staatsschuld; bovendien sparen mensen in onzekere tijden een deel van het extra inkomen.

Antwoord

Een goed antwoord geeft elk argument als redenering met een economisch begrip, gekoppeld aan de situatie (laagconjunctuur).

Veelgemaakte fout

Een mening geven zonder economische redenering. "Dat is eerlijk" levert geen punt op; "dat verkleint de inkomensverschillen" wel.

Kernbegrippen

Redeneerketen
Stap voor stap van oorzaak naar gevolg, elke schakel met een economisch begrip.

Afwegingsvraag
Vraag waarin je een standpunt onderbouwt met een economisch argument en de context.

Feit en mening
Een feit is te controleren; een mening is een oordeel.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Is dit een feit of een mening: "De inflatie in Nederland was in 2022 hoger dan in 2021"?

2. Maak een redeneerketen van "de lonen stijgen harder dan de productiviteit" naar "de werkloosheid".

3. Een vraag is 3 punten waard in een examen met 60 punten en 180 minuten. Hoeveel tijd besteed je er ongeveer aan?

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Is dit een feit of een mening: "De ECB verhoogde de rente te laat"?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Maak een redeneerketen: de overheid verlaagt de inkomstenbelasting … werkloosheid.

3. Maak een redeneerketen: de ECB verhoogt de rente … inflatie.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Geef een argument voor en een argument tegen een hoger minimumloon, telkens met een economisch begrip.

Rekenopdrachten

Reken met de begrippen en formules uit dit thema. Schrijf je berekening volledig uit: op het examen krijg je punten voor de berekening, niet alleen voor de uitkomst.

Basis

1. C 300, I 80, O 120, E 250, M 230 (€ mld). Bereken het bbp.

Antwoord (€ mld): _____

3. Uitgaven 450, ontvangsten 430, bbp 1.000 (€ mld). Bereken het tekort in procenten van het bbp.

Antwoord (%): _____

4. Beroepsbevolking 9,8 mln, werklozen 392.000. Bereken het werkloosheidspercentage.

Antwoord (%): _____

7. De werkloosheid stijgt van 4% naar 5%. Met hoeveel procent stijgt zij?

Antwoord (%): _____

Niveau 3F

2. Y 520, C 300, B 110. Bereken S.

Antwoord (€ mld): _____

5. 37% tot € 75.000 en 49,5% daarboven. Bereken de belasting bij € 100.000.

Antwoord (€): _____

8. Index 2025 = 126 en index 2023 = 112 (2020 = 100). Bereken de index van 2025 met 2023 = 100.

Antwoord: _____

Examenniveau

6. Lonen +3%, arbeidsproductiviteit +1%. Bereken de verandering van de loonkosten per product (twee decimalen).

Antwoord (%): _____

9. Loonindex 112, prijsindex 115. Bereken de reële loonindex (één decimaal).

Antwoord: _____

10. Lonen +3%, inflatie 4%. Bereken de koopkrachtverandering (twee decimalen).

Antwoord (%): _____

Examenopgave: Middenland op een kruispunt

6 vragen · 12 punten · ongeveer 38 minuten

De economie van Middenland krimpt, terwijl de inflatie oploopt (bron 1 en bron 2). Deze opgave combineert stof uit havo 5: kringloop, conjunctuur, lonen, concurrentiepositie en beleid.

Bron 1

Middenland in cijfers (€ miljard)

Post	Bedrag
Consumptie C	300
Investeringen I	80
Overheidsbestedingen O	120
Export E	250
Import M	230
Belastingen B	110

Fictieve gegevens.

Bron 2

Middenland: vorig jaar en dit jaar

Gegeven	Vorig jaar	Dit jaar
Groei bbp	1,8%	-0,5%
Werkloosheid	4,0%	5,0%
Inflatie	2,5%	4,0%
Stijging cao-lonen	2,5%	3,0%
Stijging arbeidsproductiviteit	1,2%	1,0%
Beleidsrente ECB	2,0%	3,0%

Fictieve gegevens. Middenland is lid van de eurozone.

Vraag 1 (2 punten)

Bereken het bbp en de besparingen van de gezinnen, en toon aan dat S = I + (O - B) + (E - M).

Vraag 2 (2 punten)

Een krant schrijft: "De werkloosheid is met 1% gestegen." Leg uit wat er niet klopt en geef de juiste formulering.

Vraag 3 (2 punten)

Bereken de koopkrachtverandering van werknemers met een cao-loon dit jaar (twee decimalen).

Vraag 4 (2 punten)

Bereken de verandering van de loonkosten per product dit jaar en leg uit wat dit betekent voor de internationale concurrentiepositie, als de loonkosten per product in het buitenland gelijk blijven.

Vraag 5 (2 punten)

In welke conjunctuurfase zit Middenland? Geef een voorbeeld van anticyclisch begrotingsbeleid dat bij deze fase past.

Vraag 6 (2 punten)

De ECB heeft de rente verhoogd, terwijl Middenland in een laagconjunctuur zit. Leg uit waarom de ECB dat doet en wat het gevolg is voor de bestedingen in Middenland.

Eindquiz

1. Het bbp volgens de bestedingsmethode is…

A. de som van de omzetten.

B. de lonen.

C. C + S + B.

D. C + I + O + E - M.

2. Het consumentenvertrouwen is een…

A. onderdeel van het bbp.

B. maat voor inflatie.

C. vooruitlopende indicator.

D. naijlende indicator.

3. In een laagconjunctuur is anticyclisch begrotingsbeleid…

A. bezuinigen.

B. niets doen.

C. stimuleren.

D. de rente verhogen.

4. De ECB verhoogt de rente om…

A. de inflatie te verlagen.

B. de werkloosheid te verhogen.

C. de staatsschuld te verlagen.

D. de export te stimuleren.

5. Veel vacatures en veel werklozen tegelijk wijst op…

A. geen werkloosheid.

B. deflatie.

C. conjuncturele werkloosheid.

D. structurele werkloosheid.

6. Bij een progressief belastingstelsel…

A. daalt het gemiddelde tarief.

B. betalen lage inkomens meer.

C. stijgt het gemiddelde tarief als het inkomen stijgt.

D. is het tarief voor iedereen gelijk.

7. De loonkosten per product dalen als…

A. het loon harder stijgt dan de productiviteit.

B. de arbeidsproductiviteit harder stijgt dan het loon.

C. de rente daalt.

D. de inflatie stijgt.

8. De werkloosheid stijgt van 4% naar 5%. Dat is…

A. 1 procentpunt en 25%.

B. 25 procentpunt.

C. 1% en 25 procentpunt.

D. 1%.

9. Een reële loonindex onder 100 betekent…

A. de lonen zijn gedaald.

B. de prijzen zijn gedaald.

C. de koopkracht is gestegen.

D. de koopkracht is gedaald.

10. Bij een "leg uit"-vraag schrijf je…

A. een redeneerketen van oorzaak naar gevolg met economische begrippen.

B. een samenvatting van de bron.

C. alleen een berekening.

D. alleen het antwoord.

Antwoordmodel

Voor de docent, of voor zelfcontrole: alle antwoorden bij dit werkboek.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. D 2. C 3. C 4. A 5. D 6. C 7. B 8. A 9. D 10. A

Rekenopdrachten — antwoorden

1. 520 € mld

300 + 80 + 120 + 250 - 230 = 520.

2. 110 € mld

520 - 300 - 110 = 110.

3. 2 %

20 / 1.000 × 100% = 2%.

4. 4 %

0,392 / 9,8 × 100% = 4%.

5. 40.125 €

27.750 + 12.375 = 40.125.

6. 1,98 %

1,03 / 1,01 - 1 = 1,98%.

7. 25 %

(5 - 4) / 4 × 100% = 25%.

8. 112,5

126 / 112 × 100 = 112,5.

9. 97,4

112 / 115 × 100 = 97,4.

10. -0,96 %

1,03 / 1,04 - 1 = -0,96%.

Examenopgave — antwoordmodel

Vraag 1 (2 p)

Y = 300 + 80 + 120 + 250 - 230 = 520. S = 520 - 300 - 110 = 110. I + (O - B) + (E - M) = 80 + 10 + 20 = 110.

- 1 p: Y = 520
- 1 p: S = 110 en controle

Vraag 2 (2 p)

De werkloosheid steeg van 4,0% naar 5,0%: dat is 1 procentpunt. In procenten is de stijging (5 - 4) / 4 × 100% = 25%.

- 1 p: 1 procentpunt

- 1 p: 25%

Vraag 3 (2 p)

1,03 / 1,04 - 1 = -0,96%. De lonen stijgen minder dan de prijzen: de koopkracht daalt.

- 1 p: juiste berekening
- 1 p: -0,96%

Vraag 4 (2 p)

1,03 / 1,01 - 1 = +1,98%. Producten uit Middenland worden relatief duurder: de concurrentiepositie verslechtert.

- 1 p: +1,98%
- 1 p: concurrentiepositie verslechtert

Vraag 5 (2 p)

Laagconjunctuur: het bbp krimpt en de werkloosheid stijgt. Anticyclisch: de overheid stimuleert, bijvoorbeeld door meer te investeren of de belastingen te verlagen.

- 1 p: laagconjunctuur met onderbouwing
- 1 p: stimulerende maatregel

Vraag 6 (2 p)

De ECB richt zich op prijsstabiliteit: de inflatie (4%) ligt boven de doelstelling, dus verhoogt zij de rente. Lenen wordt duurder, waardoor investeringen en consumptie in Middenland verder dalen.

- 1 p: inflatie boven doel: prijsstabiliteit
- 1 p: hogere rente lagere bestedingen

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 9.1

Verwerkingsopdracht

1. E - M = 250 - 230 = € 20 mld overschot.

2. Bedrijven ontslaan pas als ze zeker weten dat de vraag laag blijft, en nemen pas weer mensen aan als het herstel zeker is: de werkloosheid ijlt na.

3. Bijvoorbeeld een sterke groei van de bestedingen, een krappe arbeidsmarkt en een oplopende inflatie.

Les 9.2

Verwerkingsopdracht

1. In een hoogconjunctuur stijgen de inkomens en betalen mensen relatief meer belasting: de bestedingen stijgen minder hard. In een laagconjunctuur gebeurt het omgekeerde.

2. Lenen wordt duurder, dus dalen investeringen en consumptie. Door de lagere vraag stijgen de prijzen minder snel.

3. Er komen meer ouderen per werkende: werkenden moeten meer premie betalen of de uitkeringen moeten omlaag.

Les 9.3

Verwerkingsopdracht

1. 392.000 / 9.800.000 × 100% = 4%.

2. Omscholing en betere aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt.

3. Door progressieve belastingen, uitkeringen en toeslagen worden de verschillen kleiner: het inkomen is na herverdeling gelijker verdeeld.

Les 9.4

Verwerkingsopdracht

1. Bijvoorbeeld kwaliteit, levertijd, service, design of merk.

2. Winnaars: binnenlandse staalproducenten en hun werknemers. Verliezers: bedrijven die staal gebruiken en consumenten (hogere prijzen).

3. Bijvoorbeeld vrije tijd, milieuschade, onbetaald werk of de verdeling van het inkomen.

Les 9.5

Verwerkingsopdracht

1. -1 procentpunt; (4 - 5) / 5 × 100% = -20%.

2. 122 / 115 × 100 = 106,1.

3. (6 × 3 + 8 × 1) / 4 = 6,5.

Les 9.6

Verwerkingsopdracht

1. Een feit: het is te controleren met cijfers.

2. Hogere loonkosten per product hogere prijzen of lagere winst slechtere concurrentiepositie minder afzet minder vraag naar arbeid hogere werkloosheid.

3. Ongeveer 9 minuten (3 minuten per punt).

Oefeningen — modelantwoorden

Les 9.1

1. C 300, I 80, O 120, E 250, M 230 (€ mld). Bereken het bbp.

300 + 80 + 120 + 250 - 230 = € 520 mld.

2. B = 110. Bereken S en controleer S = I + (O - B) + (E - M).

S = 520 - 300 - 110 = 110. 80 + 10 + 20 = 110.

3. Het consumentenvertrouwen daalt sterk, de werkloosheid is nog laag. Wat verwacht je voor de komende maanden?

Vertrouwen is een vooruitlopende indicator: de bestedingen gaan dalen. De werkloosheid ijlt na en stijgt pas later.

4. Leg uit waarom de inflatie in een hoogconjunctuur vaak oploopt.

De bestedingen groeien harder dan de productiecapaciteit: bedrijven kunnen hogere prijzen vragen en de krappe arbeidsmarkt duwt de lonen omhoog (loon-prijsspiraal).

Les 9.2

1. Uitgaven € 450 mld, ontvangsten € 430 mld, bbp € 1.000 mld. Bereken het begrotingssaldo in procenten van het bbp.

-20 / 1.000 × 100% = -2% (tekort).

2. De staatsschuld is aan het begin van het jaar € 500 mld. Bereken de schuld aan het eind van het jaar in procenten van het bbp.

500 + 20 = 520; 520 / 1.000 × 100% = 52%.

3. Leg uit hoe de WW-uitkering werkt als automatische stabilisator.

In een laagconjunctuur stijgt de werkloosheid en dus het aantal uitkeringen. Werklozen houden inkomen en blijven besteden: de daling van de bestedingen wordt gedempt.

4. Waarom staat de AOW onder druk door de vergrijzing?

De AOW is een omslagstelsel: werkenden betalen voor de huidige ouderen. Bij vergrijzing komen er meer ouderen per werkende, dus moeten de premies stijgen of de uitkeringen omlaag.

Les 9.3

1. Beroepsbevolking 9,8 mln, werklozen 392.000. Bereken het werkloosheidspercentage.

392.000 / 9.800.000 × 100% = 4%.

2. 37% belasting tot € 75.000 en 49,5% daarboven. Bereken het gemiddelde tarief bij € 100.000.

27.750 + 12.375 = 40.125; 40,1%.

3. Er zijn veel vacatures in de zorg en tegelijk veel werkloze administratief medewerkers. Welke soort werkloosheid is dit?

Structurele werkloosheid door een mismatch tussen gevraagde en aangeboden kennis.

4. Geef een voordeel en een nadeel van een flexibel contract voor een werknemer.

Voordeel: makkelijker aan het werk komen, meer vrijheid. Nadeel: minder inkomenszekerheid, moeilijker een hypotheek krijgen.

Les 9.4

1. Lonen +3%, arbeidsproductiviteit +1%. Bereken de verandering van de loonkosten per product.

1,03 / 1,01 - 1 = +1,98%.

2. Wat betekent die stijging voor de concurrentiepositie, als die in het buitenland gelijk blijft?

De concurrentiepositie verslechtert: producten worden relatief duurder dan die van buitenlandse concurrenten.

3. Noem twee manieren waarop de overheid structurele groei kan bevorderen.

Bijvoorbeeld investeren in onderwijs en infrastructuur, of R&D stimuleren.

4. Waarom is het bbp per hoofd een beperkte maatstaf voor welvaart?

Het telt geen vrije tijd, onbetaald werk, milieuschade of de verdeling van het inkomen mee.

Les 9.5

1. De werkloosheid stijgt van 4% naar 5%. Met hoeveel procentpunt en met hoeveel procent?

+1 procentpunt; (5 - 4) / 4 × 100% = +25%.

2. Cao-lonen 2025: index 126 (2020 = 100). Bereken het indexcijfer met 2023 = 100 (2023: 112).

126 / 112 × 100 = 112,5.

3. Bereken de reële loonindex van 2023 (lonen 112, prijzen 115, 2020 = 100). Wat betekent de uitkomst?

112 / 115 × 100 = 97,4: de koopkracht is 2,6% lager dan in 2020.

4. Een toetscijfer telt drie keer, een praktische opdracht één keer. Cijfers: 6 (toets) en 8 (opdracht). Bereken het gewogen gemiddelde.

(6 × 3 + 8 × 1) / 4 = 26 / 4 = 6,5.

Les 9.6

1. Is dit een feit of een mening: "De ECB verhoogde de rente te laat"?

Een mening: "te laat" is een oordeel.

2. Maak een redeneerketen: de overheid verlaagt de inkomstenbelasting … werkloosheid.

Hoger besteedbaar inkomen meer consumptie meer productie meer vraag naar arbeid lagere (conjuncturele) werkloosheid.

3. Maak een redeneerketen: de ECB verhoogt de rente … inflatie.

Lenen wordt duurder minder investeringen en consumptie minder vraag bedrijven verhogen hun prijzen minder lagere inflatie.

4. Geef een argument voor en een argument tegen een hoger minimumloon, telkens met een economisch begrip.

Voor: hogere koopkracht van lage inkomens, dus minder ongelijkheid. Tegen: hogere loonkosten, dus minder vraag naar laagbetaald werk (werkloosheid).